

ชื่อโบราณสถาน วัดถ้ำคูหา

ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๔ ตอนที่ - วันที่ ๓ มกราคม ๒๔๘๐

สถานที่ตั้ง หมู่ที่ ๑ ตำบลช้างขวา อำเภอกาญจนดิษฐ์

รายละเอียดโบราณสถาน ถ้ำคูหาเป็นถ้ำบนเขาหินปูนลูกโดดขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๑ บ้านคูหา ตำบลช้างขวา อำเภอกาญจนดิษฐ์

ชาวท้องถิ่นเรียกว่า เขาวัดคูหา ตัวถ้ำและวัดอยู่ทางทิศเหนือของภูเขาขนาดถ้ำยาว ๑๖.๗๗ เมตร กว้าง ๘ เมตร ปากถ้ำหันไปทางทิศตะวันออก ภายในถ้ำเปรียบเสมือนวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญประจำวัดสืบต่อมาหลายยุคสมัยสิ่งสำคัญภายในถ้ำได้แก่ พระประธานซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ปูนปั้น ลงรักปิดทอง และพระพุทธรูปประทับนั่งแสดงปางมารวิชัยและปางสมาธิ ประดิษฐานเรียงรายเป็นแถวชิดผนังถ้ำ แต่พระพุทธรูปที่สำคัญที่สุดกลับเป็น

พระพุทธรูปติดดินดิบที่ปั้นระดับอยู่บนผนังและเพดานถ้ำด้านบน กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕

๑) พระพุทธรูปดินดิบ เป็นพระพุทธรูปดินปั้นนูนสูง ประกอบด้วยภาพพระพุทธรูปเจ้า และภาพเล่าเรื่องตามคัมภีร์ สัทธรรมปุณฑริกสูตรในพุทธศาสนาเถรวาท ปั้นปะติดบนผนังและเพดานถ้ำ เดิมมีผู้เล่าว่าภาพดินปั้นเหล่านี้มีเต็มตลอดเพดานถ้ำ แต่ได้หลุดร่วงไปเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันเหลือภาพดินปั้นอยู่สองตำแหน่ง ได้แก่ บริเวณผนังและเพดานตรงปากทางเข้าถ้ำและบริเวณมุมซอกเพดานด้านตะวันออกเฉียงใต้

๒) พระพุทธรูป ได้แก่ พระพุทธรูปปูนปั้น และพระพุทธรูปหินทราย โดยมีพระประธานเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางไสยาสน์ ยาวประมาณ ๘ เมตร ประดิษฐานไว้สุดผนังด้านในตรงข้ามปากทางเข้าถ้ำ พระพุทธรูปปางมารวิชัยและปางสมาธิประดิษฐานเรียงรายเป็นแถวชิดผนังถ้ำด้านทิศเหนือและทิศใต้ รวม ๕๑ องค์ มีการซ่อมแซมจนรูปแบบเปลี่ยนไป แต่บางองค์ยังแสดงเค้าศิลปะสมัยอยุธยา ที่ริมผนังถ้ำด้านเหนือมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ๓ องค์ ผิววนอกเป็นปูนฉาบมีรอยซ่อมแซมภายหลัง เหนือเศียรพระพุทธรูปทั้งสามองค์เป็นปูนปั้นรูปซุ้มติดผนังถ้ำ

๓) ปูนปั้นรูปซุ้มพญานาคและพระพุทธรูปนาคปรก อยู่เหนือเศียรพระพุทธรูป ๓ องค์ ทางด้านทิศเหนือ ทำเป็นรูปซุ้มพระสามซุ้ม ที่ปลายซุ้มเชื่อมต่อกันทำเป็นรูปพญานาคเจ็ดเศียร ตอนกลางทำเป็นพระพุทธรูปองค์เล็กปางมารวิชัย จึงทำให้ดูเป็นพระพุทธรูปปางนาคปรก ศิลปะกรรมที่ถ้ำคูหาแสดงให้เห็นว่าถ้ำนี้ถูกใช้เป็นพุทธสถานมาไม่น้อยกว่าพันปีมาแล้ว ในระยะแรกคงเป็นพุทธสถานศาสนาเถรวาทเถรวาท ภาพพระพุทธรูปดินดิบที่ถ้ำคูหาจึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่ามีชุมชนโบราณตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในบริเวณลุ่มน้ำคลองท่าทองมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น และคงมีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชุมชนโพ้นทะเล เนื่องจากศิลปะกรรมของพระพุทธรูปดินดิบที่ถ้ำคูหาได้รับอิทธิพลศิลปะจามในประเทศเวียดนาม ผสมผสานกับอิทธิพลศิลปะทวารวดี จากภาคกลางของประเทศไทย

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ ถ้ำคูหาได้มีการฟื้นฟูอีกครั้ง หลักฐานจากภาพปูนปั้นรูปซุ้มพญานาคและพระพุทธรูปนาคปรกปางมารวิชัยที่ได้รับอิทธิพลศิลปะกรรมขอม ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา มีการสร้างพระพุทธรูปตามแบบศิลปะกรรมสมัยอยุธยาขึ้นหลายองค์ ทั้งที่เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นและพระพุทธรูปศิลาทรายแดงประดิษฐานไว้ภายในถ้ำ

